

Η άσκοπη κυκλοφορία σε σκόπιμη καταστολή

Φεβρουάριος 2021

Ο flaneur¹ ήταν κάποτε ένας τύπος ανθρώπου, κατά κύριο λόγο άνδρας, που περιπλανιόταν στα κοσμικά και μη σοκάκια του Παρισιού. Σύμφωνα με τον Baudelaire στο έργο του “Ο ζωγράφος της μοντέρνας ζωής”, γραμμένο το 1863, ο περιπατητής (χωρίς απαραίτητα κάποιο συγκεκριμένο προορισμό) τριγυρνούσε, παρατηρούσε τους ανθρώπους, ζούσε διάφορες καταστάσεις και ανακάλυπτε την νέα βιομηχανική πόλη. Είχε σαν στόχο το να αφεθεί στα συναισθήματά του και να πράξει ελεύθερα μέσα στην εξερεύνηση του αστικού τοπίου. Τι μας ενδιαφέρει όμως αυτή η ιστορία, και ποια η σχέση μας με τον flaneur;

Στην σημερινή πραγματικότητα, εν μέσω lockdown, η αλήθεια είναι ότι δεν έχουμε πολλά κοινά. Παρατηρούμε ότι ήταν μία κατηγορία ανθρώπου που απείχε πολύ από μια ζωή οργανωμένη με επίκεντρο την εργασία. Οι συνήθειες του δημιουργούσαν εμπόδια στην καπιταλιστική παραγωγή. Ήταν κατά βάση άνδρας και είχε κάθε προνόμιο να βολτάρει άφοβα και ανενόχλητα στα κακόφημα στενά του Παρισιού. Το τελευταίο όμως σημείο που μας κάνει να μην τον συμπαθούμε διόλου είναι ότι αυτός ο τύπος περπατούσε, στεκότανε, καθότανε, περιπλανιόταν και δεν τον ρώτησε κανείς “κύριε, που είναι το δελτίο μετακίνησης σας και γιατί κυκλοφορείτε τέτοια ώρα;”. Και εδώ βρίσκεται το κεντρικό ζήτημα που μας ενδιαφέρει στο παρόν κείμενο, δηλαδή αν υπάρχει σήμερα η άσκοπη περιπλάνηση και ποια η σχέση της με την εφαρμογή της καραντίνας.

Εκατόν πενήντα οκτώ χρόνια μετά τις περιγραφές του Baudelaire, έρχεται στο μυαλό μας η σκέψη πώς το να βγαίνουμε από το σπίτι μας και να βολτάρουμε δεν είναι πια μια αυτονόητη και αυθόρμητη πράξη. Βρισκόμαστε σε μια χρονική περίοδο που για να πάμε οπουδήποτε τίθεται σαν ζήτημα μετακίνησης, που η κυκλοφορία στο δημόσιο χώρο απέκτησε επιθετικό προσδιορισμό ως σκόπιμη ή άσκοπη.

Στις 22 Μαρτίου του 2020, ο Κ. Μητσοτάκης βγήκε στο καθιερωμένο για εκείνη την περίοδο διάγγελμα και είπε ότι «από τις 6 το πρωί της Δευτέρας 23ης

1. Η γαλλική λέξη flaneur αποδίδεται στα ελληνικά ως πλάνητας, περιπατητής ή διαβάτης.

2. Baudelaire, C., (2018), Ο ζωγράφος της μοντέρνας ζωής, εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Μαρτίου, [...] ισχύει απαγόρευση κάθε άσκοπης κυκλοφορίας και μετακίνησης πολιτών σε ολόκληρη την επικράτεια». Πρόσθεσε τονίζοντας: «το κράτος οφείλει κατά το Σύνταγμα να μεριμνά για την Υγεία των Πολιτών και να παρεμβαίνει όταν η άσκηση της ατομικής ελευθερίας υπερβαίνει τον συνταγματικό της σκοπό και απειλεί την κοινωνία».

Τι μας λένε όλα τα παραπάνω με απλά λόγια; Ότι από εκείνη την στιγμή και μέχρι σήμερα πρέπει να υπάρχει μια αιτιολογία για ποιο λόγο βρίσκεται κάποιος στο δρόμο, να υπάρχει η έναρξη και λήξη της κίνησης σε ένα χαρτί ή σε ένα μήνυμα στο κινητό. Να χωρέσουν, δηλαδή, όλες τις δραστηριότητες και οι συνθήκες μας κωδικοποιημένες ανάμεσα σε 6 εντολές μηνυμάτων, και να αποδεχτούμε βουβά ότι για όλα φταίει ο covid. Μα το πιο σημαντικό ζήτημα είναι να συναινέσουμε στην εφαρμογή των υγιεινιστικών μέτρων και της δημόσιας τάξης. Να αποδεχτούμε ότι για το καλό μας έχουν γεμίσει οι πλατείες και οι δρόμοι μπάτσους, και στις γειτονιές μας οι ρουφιάνοι βρέθηκαν με πιο πολύ δουλειά, γιατί μόνο έτσι θα προστατευθούμε.

Δέκα μήνες έχουν περάσει από το πρώτο πακέτο απαγορεύσεων. Παρατηρούμε την ραγδαία αλλαγή της χρήσης του δημόσιου χώρου. Η κυκλοφορία έχει οριοθετηθεί για συγκεκριμένους λόγους και οτιδήποτε εκτός αυτών είναι παράνομο, ανεύθυνο, αντικοινωνικό και αντιμετωπίζεται τιμωρητικά, μέσω του εν δυνάμει ελέγχου από τους μπάτσους. Οι δραστηριότητες των ανθρώπων φαινομενικά τακτοποιήθηκαν με τις προσταγές του κράτους. Όσες έχουν εργασία (με ένσημα – εκτός σπιτιού) μετακινούνται σε μια ρουτίνα μηνυμάτων εργασία - σπίτι, όσοι εργάζονται σε πληττόμενες επιχειρήσεις (καθλωμένοι σπίτι) στέλνουν μηνύματα μόνο για σουπερ μαρκετ και άθληση σε ακτίνα κοντινή της κατοικίας. Τέλος, όσοι και όσες δεν έχουν μπλε ταυτότητα βρέθηκαν στην χειρότερη συνθήκη, καθώς δέχονται αδιάκοπες επιθέσεις. Απομακρύνονται βίαια από τις πλατείες και τα πάρκα, ελέγχονται καθημερινά και συνεχόμενα όχι μόνο για τις μετακινήσεις τους αλλά και για τα χαρτιά τους.

Περιγράφοντας το γκροτέσκο των καιρών που ζούμε, ανακαλούμε τον flaneur και την άσκοπη περιπλάνηση μέσα από την ματιά του W.Benjamin³, ο οποίος έρχεται να μας πει ένα ενδιαφέρον πράγμα: ο flaneur “παραμένει αργόσχολος καθότι άνθρωπος με προσωπικότητα· διαμαρτύρεται έτσι ενάντια στο καταμερισμό της εργασίας, που μετατρέπει τους ανθρώπους σε ειδικούς. [...] Ωστόσο η τελευταία λέξη δεν ήταν δική του αλλά του Taylor που έκανε σύνθημα το “Κάτω το χασομέρι”.”⁴ Με το ουσιαστικό αυτό σύνθημα εκείνης της εποχής για την αναδιάρθρωση του καπιταλισμού, ο Taylor έθεσε την άσκοπη περιπλάνηση ως κάτι εχθρικό για την παραγωγικότητα των εργατών και των εργατριών. Όχι μόνο την άσκοπη περιπλάνηση εδώ που τα λέμε· κάθε στοιχείο της προσωπικότητάς τους που δεν συμβάδιζε με την υπόσταση τους ως εργατική δύναμη.

Η οπτική γωνία της προσέγγισης του Taylor είναι η θέση των αφεντικών

3. Benjamin, W., (2002). Σαρλ Μπωντλαίρ, ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

4. ό.π., σελ 64.

που στοχεύουν στην αύξηση της παραγωγικότητας στα εργοστάσια τους. Βρισκόμαστε στην αρχή του 20ου αιώνα και ο καπιταλισμός διανύει περίοδο κρίσης πλάι στην ανάπτυξη των μονοπωλίων, των ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων και την έντονη μηχανοποίηση. Σύμφωνα με τον Taylor “η εξάλειψη της “λούφας” και των πολλαπλών αιτίων της οκνηρίας θα μειώσει τόσο πολύ τα κόστη παραγωγής ώστε θα υπάρξει μεγέθυνση της εγχώριας και των ξένων αγορών και θα βελτιωθεί η θέση μας στον ανταγωνισμό”⁵. Κρατώντας την πολιτική ουσία των λεγόμενων του, βλέπουμε ότι η εντατικοποίηση της εργασίας αποτελεί την κύρια προτεραιότητα του εξορθολογισμού της παραγωγικής διαδικασίας. Ο Taylor επιβάλλει λοιπόν μια εργατική ηθική με κεντρικό σκοπό την πειθαρχηση και την αποτελεσματικότερη οργάνωση των εργατών και των εργατριών στις λειτουργίες του εργοστασίου.

Φυσικά, ο Benjamin δεν έζησε για να δει το απόγειο του τειλορισμού, τον φορντισμό μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν είδε ολοκληρωμένο, λοιπόν, ένα σύστημα διαχείρισης της παραγωγικότητας της εργασίας το οποίο ξέφευγε από το χώρο του εργοστασίου και το ωράριο, και προσπαθούσε να διαχειριστεί όλες τις σφαίρες της ζωής των εργατών και των εργατριών. Ένα σύστημα που πέρα από το χρονόμετρο και την αλυσίδα παραγωγής, είχε σαν όπλα τον συντηρητισμό, την πυρηνική οικογένεια, τους μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας (εκπαίδευση, δημόσια υγεία, κοινωνική ασφάλιση), και τον υγιεινισμό.

Φτάνοντας στο σημείο αυτό κάνουμε την εξής παρατήρηση για την τωρινή κατάσταση που ζούμε: ότι το κράτος και το κεφάλαιο, με πρόσχημα μια γρίπη, προσπαθούν να διαχειριστούν την κρίση του καπιταλισμού. Πως θα μπορούσε να επιτευχθεί όμως κάτι τέτοιο; Φυσικά θα κατορθωθεί μόνο με παρεμβάσεις σε όλες τις πλευρές της παραγωγικής και αναπαραγωγικής διαδικασίας. Θα τολμήσουμε να πούμε ότι πραγματοποιείται μια ολική αναδιαμόρφωση των ανθρώπινων συνηθειών.

Παίρνουμε ως παράδειγμα τα πράγματα που απασχολούν τους περισσότερους ανθρώπους τον τελευταίο χρόνο· αυτά είναι με ποιους ανθρώπους θα συνευρίσκονται, ποιες είναι οι καλύτερες μάσκες είτε χρωματικά είτε ποιοτικά, ποια είναι τα καλύτερα αντισηπτικά, και πως να διαχειρίζονται τον ελεύθερο χρόνο μαθαίνοντας καινούργια πράγματα μέσω βαρετών διαδικτυακών μαθημάτων. Τέλος, να βρεθεί κάποιος πολύ σπουδαίος λόγος για να μετακινηθούν εκτός σπιτιού, γιατί η έκθεση σε ένα άλλο κοινωνικό περιβάλλον είναι επικίνδυνη για τους οικείους τους.

Βλέπουμε ότι σταδιακά αναδύεται ένας νέο-συντηρητισμός που προσπαθεί να διαμορφώσει συνολικά τον ανθρωπότυπο μας. Έχει ομοιότητες με τον συντηρητισμό της φορντικής εποχής, έχει παρόμοιες απαγορεύσεις, όμως δεν έχει καμία ηθική χροιά. Με υγιεινομική πρόφαση, περιορίζεται όχι μόνο η κυκλοφορία μας αλλά και οτιδήποτε κάνουμε, έκτος της εργασίας φυσικά. Η διασκέδαση, τα ξενύχτια και το σεξ βρίσκονται σε κατάσταση περιορισμού. Θεωρούνται δραστηριότητες που παρεκκλίνουν από την υγιεινιστική μας προ-

5. Taylor, F. W.(2007), Αρχές του Επιστημονικού Μάνατζμεντ, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ. 32.

στασία, καθώς επιτρέπεται μόνο η διατήρηση των σχέσεων μεταξύ ενός στενού οικογενειακού κύκλου.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, το κράτος και το κεφάλαιο βρήκαν αφορμή μέσω του covid να ανακατέψουν την τράπουλα και να ανανεώσουν τους ορούς εκμετάλλευσης και καταπίεσης μας. Το κεφάλαιο έχει μια συνεχόμενη τάση να αντικειμενοποιεί την εργασιακή δύναμη (να αποσπά δηλαδή αξία και υπεραξία), αλλά αυτό σημαίνει ταυτόχρονα να αντικειμενοποιεί τους ανθρώπους, να προσπαθεί να τους απογυμνώσει από οτιδήποτε άλλο είναι πέρα από εργατική δύναμη.

Η κατάσταση εγκλεισμού στο σπίτι δίνει χρόνο και τρόπους για να πραγματοποιηθεί τόσο μια συνολική αναδιάρθρωση του οικονομικού μοντέλου όσο και των συνθηκών της ζωής μας. Ο παροξυσμός σχετικά με την δημόσια υγεία προσπαθεί να μας πείσει ότι δεν υπάρχει τίποτα πιο σοβαρό από την προστασία μας από το μικρόβιο. Η οικογένεια και η προστασία της απόκτά πρωτεύουσα σημασία. Η πόλη, κατ' επέκταση οι ζωες μας, μετατρέπονται από έναν τόπο που εμπεριείχε ανθρώπους, συγκρούσεις και εντάσεις σε έναν αποστειρωμένο και ελεγχόμενο χώρο. Ένα χώρο γεμάτο ελεγκτές και ρυθμιστές της συμπεριφοράς μας και της κίνησης μας.

Κλείνοντας, μπορούμε να πούμε πως η άσκοπη κυκλοφορία βρίσκεται σε σκόπιμη καταστολή γιατί, σε διαφορετικό χωροχρόνο από το παρελθόν της, συνεχίζει να δημιουργεί προβλήματα στο καπιταλιστικό σύστημα. Όπως και όλες μας οι συνήθειες.